

Dilbilgisel Kanıtsallık İşaretleyicilerinin Sözlükselleşmesi: Özbek Türkçesinde *mish-mish(lar)*

The Lexicalization of Grammatical Markers of Evidentiality: The Case of mish-mish(lar) in Uzbek

Melike ÜZÜM *

Türk lehçeleri, önermeye temel oluşturan bilginin kaynağını dilbilgisel olarak işaretleyen dillerden biri olması nedeniyle kanıtsallık incelemelerinde önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede Eski Türkçeden itibaren görülen -mİş görünüş-zaman ve kanıtsallık, er-miş ise kanıtsallık işaretleyicisi olarak ele alınır. Çoğu lehçede dilbilgiselleşen e(r)mish, Özbek Türkçesinde aktarımsallık için kullanılmakla birlikte kanıtsallığın aktarımsallık ulamının anlam alanında yineleme yoluyla mish-mish(lar) şeklinde sözlükselleşmiştir. Sözlükselleşen biçimbirim, sözlükte madde başı olarak 'rivayet, söylenti' eş anlamlı sözcükleriyle tanımlanır. Dilbilgisel kanıtsallık işaretleyicisinden gelişen sözlük birimin benzer kullanımlarına Kıbrıs ağzında, Kırgız ve Kazak Türkçesi gibi diğer Türk lehçelerinde de rastlanır. Dört farklı Türk lehçesinde doğruladığımız gelişimler ve hepsinin kanıtsallığın anlam alanında sözlükselleşmesi, dilbilgisel aktarımsallık işaretleyicilerinin sözlükselleşme eğilimi olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, dilbilgisel kanıtsallık işaretleyicisinin aktarımsallık ulamının anlam alanında sözlükselleşmesi, Özbek Türkçesinde kanıtsallık ulamı çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmanın amacı Türk lehçelerinde sözlükselleşen yapılar hakkında veri sunmak, kanıtsallık ulamının iletişimdeki önemi ve anlam alanının bu gelişimdeki rolünü açıklamaktır. İncelemede nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. İnceleme sonucunda, mish-mish(lar) sözlük biriminin yineleme yoluyla bağımlı biçim birimden bağımsız biçim birime geçtiği ortaya konmuştur.

* Doç. Dr., Johannes Gutenberg
Üniversitesi, ISTziB, Türkoloji
Bölümü / Başkent Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0002-2338-8066
melikeuzum@gmail.com
Mainz / ALMANYA

* Assoc. Prof. Dr., Johannes
Gutenberg University, ISTziB,
Department of Turkology / Başkent
University, Department of Turkish
Language and Literature
ORCID: 0000-0002-2338-8066
melikeuzum@gmail.com
Mainz / ALMANYA

Anahtar Kelimeler

Kanıtsallık, Sözlükselleşme, Aktarımsallık, Derlem Dilbilim, Özbek Türkçesi.

Abstract

Turkic languages are critical in studies on evidentiality, since it is one of the language groups that have grammatical markers to indicate the source of information as the basis of a proposition. In this conceptual framework, -mİş, seen since Old Turkic, is considered as an aspect-tense marker or evidential, and er-miş as an evidential. The particle e(r)mish, which has been grammaticalized in most Turkic languages, is used for hearsay in Uzbek and then it was lexicalized as mish-mish(lar) by reduplication in the semantic domain of hearsay under evidentiality. The lexicalized morpheme is defined with the synonyms of 'rumor' as a lexical entry. Similar uses are found in other Turkic languages such as Kyrgyz, Kazakh and the Cypriot dialect of Turkish. The evolution of these items in four languages shows that grammatical markers of hearsay tend to lead to lexicalization. In this study, the lexicalization of the grammatical evidential is discussed in terms of the hearsay under evidentiality in Uzbek. The study aims to present data about lexicalized structures in Turkic languages, to explain the importance of evidentiality in communication and the role of the semantic domain in this process. Qualitative and quantitative research methods

Başvuru/Submitted: 21/02/2022

Kabul/Accepted: 28/06/2022

were used in the analysis. The findings indicate that *mish-mish(lar)* evolved from a bound-morpheme to a free-morpheme by reduplication over time.

Keywords

Evidentiality, Lexicalization, Hearsay, Corpus Linguistics, Uzbek.

Makale Bilgileri

- Etik Kurul Kararı:** Etik kurul kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Araştırma 2021-2022 yıllarında Alexander von Humboldt Vakfı tarafından desteklenmiştir.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the ethics committee approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The research for this paper was made possible by a grant from the Alexander von Humboldt Foundation in 2021-2022.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Sözlükselleşme (lexicalization) ve *dilbilgiselleşme* (grammaticalization, grammaticization) birbirine zıt iki farklı gelişimi gösteren kavramlar olarak değerlendirilir (bk. Himmelmann, 2009, s. 29). Haspelmath (1999) dilbilgiselleşmeyi sözlüksel bir ulamın işlevsel bir ulama gelişmesi olarak tanımlar ve kararlı bir şekilde tek yönlü olarak değerlendirir. Bu görüşü, dilbilgisel işaretleyicilere konuşucunun bilinçli erişimi olmadığı bu nedenle de daha az dilbilgiselleşmiş unsurların yerine geçemeyecekleri düşüncesine dayanır. Dilbilgiselleşme aşamaları ve kökeni açısından Özbek Türkçesinde görülen *mish-mish(lar)* sözlük birimi bu görüşün aksi yönde sözlükselleşme ve kanıtsallık (evidentiality) ulamları açısından iki aşamalı bir gelişim örneği sunar. Gelişim sürecinin ilk aşamasında görünüş-zaman işaretleyicisi ve koşaçla birlikte dilbilgiselleşmiş kanıtsallık işaretleyen bir parçacık *e(r)mish* ortaya çıkar. İkinci aşamada ise bu dilbilgisel işaretleyici, sözlükselleşerek işlevsel alanında taşıdığı anlama dayanan bir sözlük birim haline gelir.

Eski Türkçedeki *-miş* ve *ermiş* kullanımları Türk lehçelerinde anlam, işlev ve kullanım sıklığı açısından farklılıklar gösterir (Johanson 2000; Kıral 2000). Özbek Türkçesinde *e(r)mish* < *er-miş*, *er-* eylemi ve görünüş-zaman işaretleyicisinden oluşan, ancak görünüş-zaman içeriği taşımayan kanıtsallığın altında dilbilgisel dolaylılık (indirectivity) işaretleyicisi olarak ele alınır (Johanson, 2018, s. 517). Diğer yandan ise Türkiye Türkçesindeki karşılığı *imiş* ad cümlelerinde ve birleşik çekimlerde kullanılan *kanıtsal*¹ *koşaç* (evidential copula) ya da çekimli eylemlerle geçmişin söylentisi ve rivayet birleşik zaman işaretleyicisi olarak değerlendirilir (Banguoğlu, 1936, s. 460-461; Göksel & Kerslake, 2005, s. 79-80; Demir, 2012, s. 97-98; Keskin, 2019, s. 775). Ancak alan yazınında işaret edildiği gibi sonradan işitme, başkasından duyma anlamları Eski Türkçeden itibaren görülür (Banguoğlu, 1936, s. 477; Tekin, 2003, s. 190-191).

İki farklı dilbilgiselleşme süreciyle açıkladığımız *mish-mish* sözlük biriminin kökeni sorgulanırken dikkat edilmesi gereken bir nokta bağımlı biçimbirim *-miş*'in yerini Özbek Türkçesinde *-gan*'ın almasıdır (Schönig, 1999, s. 72; Johanson, 2000, s. 72). Çağatay Türkçesinin devamı olarak Özbek Türkçesinde *-mish* kalıcı adlar yapan ek olarak (Öztürk, 2005, s. 75; Straughn, 2011, s. 108), *emish* ise sistemli bir şekilde kanıtsallık işaretleyicisi işleviyle görülür (Landmann, 2010; Johanson, 2018; Tuğlacı, 2020). Öztürk (2005, s. 72-73) *emish* kullanımlarında *er-* eyleminin² düşürülmesiyle ortaya çıkan *mish* biçiminin varlığına ve bu biçimin özellikle üçüncü kişi çekimlerinde görüldüğüne dikkat çeker: *yaxshi emas-mish* 'İyi değilmiş'. Burada işaret edilen durum bu çalışmada ele alınan sözlük birimin gelişimini açıklamada önem taşır. İşaretleyicinin üçüncü kişi için kullanımında ortaya çıkan 'aktarımsal, öğrenilen vb.' anlamların kodlandığı ve Türk lehçelerinde farklı derecelerde genelleştiği açıktır. Özbek Türkçesinde *emish* kullanımının çoğunlukla bilginin dolaylı olarak elde edildiğini, özellikle aktarım anlamını bildirmesi bu görüşü destekler (Johanson, 2018, s. 516-517; Tuğlacı, 2020, s. 184). Alan yazınında benzer kullanımlara Kıbrıs ağzında,

¹ İngilizce *evidentiality* karşılığı *evidensiyel* terimi de kullanılır (Demir, 2012).

² Öztürk, *isim fil* terimini kullanır.

Kırgız ve Kazak Türkçelerinde de rastlandığına yer verilir (Demir, 2002; Straughn, 2011, s. 108; Keskin, 2019). Kıbrıs ağzında 'söylendiğine göre, güya' anlamlarıyla görülür: *Miş sonunda aşkımlı ilan etti* (Demir, 2002, s. 133). Kırgız Türkçesinde ise Özbek Türkçesiyle aynı şekilde koşaç düşürülerek kullanımı da vardır ve 'rivayet dedikodu, söylenti vb.' anlamlarla tanımlanır: *emiş ~ imiş ~ mış ~ miş;... aytilmiş miş çın bolso 'söylenen dedikodular doğruysa'* (Keskin, 2019, s. 777-778, 783). Kazak Türkçesinde ise Straughn (2011, s. 108) *emis-emis* 'dedikodu' sözlük biriminin Özbek Türkçesindeki *emish-emish* sözlük birimiyle kökteş olduğuna ve bu sözlük birimlerin aynı anlamda kullanıldıklarına dikkat çeker. Türk dilinin tarihi dönemlerinde ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanımı devam eden dilbilgisel *e(r)miş* kanıtsalının bu gelişimlerde söz dizimsel ve anlamsal değişimi ortaktır. Ancak sözcük türü olarak farklı gelişimler söz konusudur. Kıbrıs ağzında 'güya' anlamında kanıtsallık belirten bir belirtece gelişirken Kırgız, Kazak ve Özbek Türkçelerinde 'rivayet, söylenti, dedikodu' anlamında ad türünde sözlük birime gelişmiştir. Sözcük türü ve anlamsal farklılık söz dizimindeki pozisyonlarını da etkilemiştir. Kıbrıs ağzında cümlenin tamamını kapsamına alan geniş açılı belirteçlerin genel olarak görüldüğü cümle başı pozisyonudur. Ayrıca kanıtsallık ile kiplik arasındaki ilişki ve farklı yaklaşımlar nedeniyle alan yazında kiplik içinde de değerlendirilir. Ancak bu çalışmada *emish* parçacığının temel işlevi kanıtsallık olarak kabul edilmiştir (bk. Csató, 2000, s. 37-38; Johanson, 2018, s. 512-513).

Türk lehçelerinde kanıtsallığın dilbilgisel olarak işaretlenmesi; bu işaretleyicilerin gelişimi ya da ortadan kaybolması, farklı işlevler kazanması, diğer dillere kopyalanması vb. birçok araştırma sorusunun yanıtlanmasına kaynaklık eder. Bu çalışmada ayrıntılı bir inceleme yapabilmek amacıyla Özbek Türkçesinde *emish* parçacığının önermede aktarımsallık bildirimine ve sözlük birime gelişimine odaklanılmıştır. Bu çerçevede, bağımlı biçimbirim durumundan bağımsız biçim birime gelişim, diğer bir ifadeyle sözlükselleşme örneği olarak değerlendirilmiştir. İncelemede öncelikle iki farklı veri tabanında dilbilgisel kanıtsallık işaretleyicisi ve sözlüksel birim olarak kullanımı sorgulanmış, sözlük birimin gelişimi kanıtsallık açısından anlam bilimsel yaklaşımla açıklanmıştır. İkinci aşamada ise kullanım biçimi, eş dizimli olduğu birimler ve kullanım sıklığı değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda, dilbilgisel kanıtsallık işaretleyicisi *emish* parçacığının işlevsel ve anlamsal özellikleri ile iletişimdeki rolünün sözlükselleşmesinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

2. Yöntem ve Veri

İncelemede nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle sözlük birimin gelişimi, kullanımı ile sözlüklerdeki tanımı karşılaştırmalı olarak anlam bilimsel ve edim bilimsel yaklaşımla incelenmiştir. Ayrıca sözlükselleşmenin parçası olarak söz dizimindeki değişim kısaca değerlendirilmiştir. İkinci aşamada ise sözlük birimi veri tabanında sorgulanmış, sıklık ve eş dizimlilik açısından görünimleri tespit edilmiştir. Örneklerin sunumunda ve yararlanılan kaynaklardan alıntılarda Özbek Latin alfabesi kullanılmıştır.

İncelemede *Leipzig Corpora Collection* (LCC) ve *The Uzbek Web Corpus* (uzWAC) olmak üzere iki veri tabanı, 72 masal ve bir edebî eserden yararlanılmıştır. İki veri tabanı da güncel ve özellikle resmi olmayan konuşma diline dayalı ortamlardan veri

çekmesi nedeniyle bu çalışmada ele alınacak konu için uygun örnekleri sağlamaktadır. Veri tabanlarından alınan kullanım örneklerinin konuşma diline yakın olması, yazı dilinden önce konuşma dilinde ortaya çıkan değişimleri takip etmeyi kolaylaştırmaktadır. Özellikle internet ortamında iletişim için sunulan platformlar dilin değişimi, yazılı dil ve konuşma dili arasında yeni bir varyant olarak incelenmeyi bekleyen bir dil malzemesi sunmaktadır.

Leipzig Corpora Collection Özbek Türkçesi için toplam 663,119 cümle, 9,256,001 sözcük biriminden oluşan bir derlem sunar. Veri tabanı derlem temelli tek dilli sözlük (corpus based monolingual dictionary) olarak planlanmıştır ve 291 dil içermektedir (bk. Goldhahn vd., 2012). Çalışmada kullanılan diğer veri tabanı ise 400'den fazla dil için veri sağlayan *Sketch Engine* üzerinden geliştirilmiştir. Bu veri tabanında, Özbek Türkçesine ait 18 milyon sözcük bulunur. Özbek Türkçesine özgü derlem *The Uzbek Web Corpus* olarak adlandırılır (bk. Baisa & Suchomel 2012). Bunlara ek olarak *mish*, *ermish* ve *emish* varyantlarını örneklendirmek, dilin farklı kullanımını temsil etmeleri amacıyla Oybek'in (2008) diyalogların sıkça kullanıldığı *Bolalik, qissa va hikoyalar* adlı eseri incelemeye dahil edilmiştir. Aktarımsallığın bir ulamı olan folklorik alanda dil kullanımını temsil etmesi sebebiyle de Saçkesen'in (2010) bir araya getirdiği 72 masal taranmıştır. Bu yolla daha kapsamlı bir inceleme verisi oluşturulmuş, farklı türde dilin kullanım temsillerinde aktarımsallık ulamının alt ulamları olan *ikinci el*, *üçüncü el* ve *folklorik* bilgi için *e(r)mish* kullanımı sorgulanmıştır.

3. Kuramsal Çerçeve

3.1. Dilbilgiselleşme ve Sözlükselleşme

Dilbilgiselleşme, biçimbirimlerin biçim-söz dizimsel durumlarının değişmesi sonucu ortaya çıkan her türlü dilsel değişim olarak tanımlanabilir (Traugott, 2008, s. 234-235). Dilbilgiselleşme sürecinde biçimbirimin işlevinin, kavram alanının ya da yapısının değişikliğe uğradığı görülür (Lipka, 1992, s. 97). Alan yazınında sözlükselleşme (lexicalization) ve dilbilgiselleşme (grammaticalization, grammaticization) birbirinin karşıtı ya da paralel³ gelişen süreçler olarak değerlendirilir. Bu terminolojiye göre temel alınan alan sırasıyla sözlüksel unsurlar ve dilbilgisel unsurlar altında ayrılarak iki kavram arasındaki ilişki metaforlarla açıklanır. Bir tarafta sözlüksel unsurlar bir kutu oluştururken, dilbilgisel unsurlar başka bir kutudadır. *Kutu* ya da metafor *yaklaşımı* (box or metaphor approach) olarak adlandırılan bu görüşe göre dilsel değişim, bir kutudan diğer kutuya ya da bir metafordan diğer metafora değişim olarak tanımlanır. İkinci kutu yani sözlüksel unsurlar, fonolojik aşınma (phonological erosion), anlam genişlemesi (semantic extension), üretkenlik (productivity) vb. kavramlarla ilişkilidir. Kısacası, dilbilgiselleşme ya da sözlükselleşme dilsel unsurların yapısını çeşitli şekillerde etkileyen birbiriyle ilişkili süreçler olarak kabul edilir (Himmelman, 2009, s. 21-22). Bu ayırım bazı dilsel unsurların gelişiminde açık değildir. Ancak bu çalışmada bağımlı biçimbirimin bağımsız biçimbirime gelişmesi, söz varlığının bir parçası haline gelmesi

³ Bir dilde, dilbilgiselleşmeye sözlükselleşme de eşlik edebilir: Eski İngilizce *ān* > *a* ve *one* (Himmelman, 2009, s. 24-25).

ve sözlükte madde başı olarak yer alması gerekçeleriyle *sözlükselleşme* terimi tercih edilmiştir.⁴ Buna karşılık alan yazınında *sözcükleşme* terimi de kullanılır (Karaağaç, 2013; Keskin, 2019). Sarı'nın (2015, s. 85) çalışmasında verdiği "anlamın belirli bir yapıya bürünmesi" durumu *sözcükleşme*, yaygınlık kazanması ise *sözlükselleşme* ayrımı iki terim arasındaki farkı da açıklamaktadır. Bu görüş temelinde, kullanıma bağlı olarak sesbilgisel, biçimbilgisel, anlamsal ve söz dizimsel değişikliğe uğrayan birim önce sözcükselleşir ve sonrasında sözlük birim olarak tanımlanır.

Tarihsel süreçte *e(r)miş* yapısındaki *-miş* biçimbirimi dilbilgiselleşme açısından sorgulandığında kökenine dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak Johanson (2018, s. 515) bu belirsizliğe dikkat çekerek *bış-* "olgunlaşmak" eyleminden gelişmiş olabileceği görüşünü ortaya koyar. Bu görüş *-miş*'in sınırsonrası bakış açısı (postterminality) işleviyle ilişkilidir. Kanıtsallık ve dolaylılık açısından değerlendirildiğinde *-miş*'in birincil işlevi sınırsonrasılıktır. Sınırsonrası bakış açısı işaretleyicisi *-miş* eylemin kılınsı değerine bağlı olarak olayın kritik sınırı aşıldıktan sonra olayın konuşucu tarafından gözlemlendiğini tanısal olarak bildirir (Csató, 2000, s. 31-32). Bu kullanımlarda konuşucunun kritik sınır sonrası olayı gözlemlemesi dolaylılığı da beraberinde getirir. Başka bir ifadeyle sınır sonrası bakış bilginin dolaylı olarak elde edildiğini, olay gerçekleşirken konuşucunun o ortamda bulunmadığını da işaretler (Johanson, 2021, s. 651-654). Bu çalışmada *-miş* biçimbiriminin görünüş ve zamanla ilgili özelliklerine ayrıntılı olarak yer verilmeyecek belirlenen kapsam gereği *-miş*'in kanıtsallık işlevi hakkında kısaca bilgi verilerek *miş*'in aktarımsallık işlevi üzerinde durulacaktır.

3.2. Kanıtsallık Ulamı

3.2.1. Türk lehçelerinde kanıtsallık

Dillerde bilginin kaynağını işaretleme seçeneklerine göre alan yazınında kanıtsallık farklı şekillerde sınıflandırılır (Aikhenvald, 2004; Plungian, 2001). Türk lehçeleri özelinde ise Johanson (2000; 2018), kanıtsallığı *dolaylılık* (indirectivity) altında ele alarak üçe ayırır: *aktarımsal kullanım*⁵ (reportive uses), *çıkarımsal kullanım* (inferential uses), *algısal ya da tecrübeye dayalı kullanım* (perceptive or experiential uses).⁶ Dolaylılığın alt ulamı olarak verilen *algısalılık*, olayın veya durumun etkisinin ortaya çıktığını, tezahür ettiğini, görünür hale geldiğini veya duyulardan biri aracılığıyla kavrandığını ve böylece alıcının algısına açık hale geldiğini bildirir (Johanson, 2018, s. 511-512). Aktarımsal kullanımlarda ise doğrudan tanığın aktarımına dayalı bilgi, tanık olmayan kişinin aktarımına dayalı bilgi, sözlü kültüre dayalı bilgi; geleneksel ya da ortak bilgi şeklinde kendi içinde ayrılır (Willet, 1988, s. 57-96; Palmer, 2001, s. 40-41⁷; Lazard, 2001, s. 365).

⁴ *Madde başı*, sözlük birim olarak sözlükte yer alan ve tanımlanan söz varlığına ait birim olarak *entry* karşılığı kullanılmıştır (bk. Sert, 2021, s. 68-69).

⁵ Türkçede *bilgiye aracılı ulaşma* şeklinde de kullanılmaktadır (Aslan Demir, 2022, s. 228).

⁶ Bazı incelemelerde şaşkınlık ya da hayret bildirimi işaretleyicileri (mirativity) de dâhil edilir (Lazard, 2001, s. 361).

⁷ Palmer, son iki türü birleştirerek *Aktarımsal (Gen)* (Reported (Gen)) altında doğruluğuna genel olarak inanılan durumlar olarak tanımlar.

Türk lehçelerinde kanıtsallıkla ilgili ilk değerlendirme *Divan-ı Lügati't Türk*'teki veriler üzerinden yapılır: *ol manga kâlmış 'o bana geldi ama benim bundan haberim yoktu' (he came to me, but i did not know of it); bardi '(o) gitti ve ben onu gözlerimle gördüm' (he went, and I saw him go with my own eyes) (Dankoff, 1982, s. 412).⁸ Bu nedenle bu eser kanıtsallığın kökenine ilişkin en eski kaynaklardan biri olarak kabul edilir (Aikhenvald, 2018; Friedman 2018). Ayrıca alan yazınında Orhon yazıtlarına da atıfta bulunarak *-DI* ve *-mİş* karşıtlığının olduğu ve bu karşıtlığa göre *-mİş* çıkarımsallığı (inference) ve aktarımı (hearsay), *-DI* ise olaya tanık olmayı işaretler.⁹ Bu görüş kanıtsallık incelemelerinde büyük ölçüde kabul görür (Slobin & Aksu, 1982, s. 186-187; Aksu-Koç & Slobin, 1986, s. 159; Palmer, 2001, s. 47; Friedman, 2018, s. 127). Ancak dolaylı tecrübeyi (indirect evidence) bildiren *-mİş* ve doğrudan tecrübeyi (direct evidence) bildiren *-DI* zıtlığının Türkçe için uygun olmadığı Johanson tarafından açıklanır. Johanson'un (2018, s. 512, 519) kurduğu sistemde *-DI* nötr değerdedir, bu nedenle *-DI* kullanımı kanıtsallık kategorisi açısından işaretlenmemiş olarak kabul edilir (bk. Rentzsch, 2010, s. 272-273)¹⁰. Tarihi olayların anlatımında ve tanık olunmayan durumlar için *-DI* kullanımı (Büyü-dü-n "You have grown) *işaretlenmişlik* (marked) ve *işaretlenmemişlik* (unmarked) karşıtlığının Türk lehçeleri için daha uygun olduğunu açıkça göstermektedir (Lazard, 2001, s. 363; Johanson, 2000, s. 74; 2003, s. 282-283; 2018, s. 519).*

3.2.2. Özbek Türkçesinde kanıtsallık

Özbek Türkçesi kanıtsallık açısından gelişmiş bir sisteme sahiptir (Johanson, 2018, s. 517). Konuşucu farklı türdeki kanıtsallar arasında seçim yapabilir: *ekan*, *-ibti*, *emish*, *shekilli*, *chog'i* vb. Bu işaretleyiciler yüklemden sonra gelerek önermeyi kapsamına alır ve kanıtsallığın ulamlarına göre bilginin kaynağını işaretler. Özbek Türkçesinde kanıtsallık sistemi genel olarak değerlendirildiğinde, kanıtsallığın alt ulamlarının aynı işaretleyici üzerinde örtüştüğü, bazı işaretleyicilerin belirli alt ulamlarda özelleştiği ya da yaygınlaştığı görülür. Bu konuyla ilgili Johanson Özbek Türkçesinde konuşucunun *ekan* ve *emish* tercihinde, sırasıyla aktarımsal olmama 'çıkarımsal ve algısal' (non reportive; inferential, perceptive) ve aktarımsallık (reportive) eğilimi olduğuna dikkat çeker. Aktarım ve çıkarımsallık arasındaki ayrıma kanıtsallık üzerine yapılan incelemelerde de dikkat çekilir. Örneğin eğer bir dilde iki dolaylılık işaretleyicisi varsa bunlardan biri aktarım diğeri ise çıkarım için kullanılır (Willet, 1988, s. 58). İşaretleyici sayısı artsa da başlıca ayırım bu iki ulamda görülür. Kanıtsallık dışında *emish*, *ekan*'den farklılaşma eğilimi gösterir ve kaplamında şaşırma (admirativity), alaycı vb. anlamları da taşıyabilir (Straughn, 2011, s. 109).

Kanıtsalların sözlükselleşmesinde itici gücün bu ulamın iletişimdeki rolü olduğu söylenebilir. Johanson (2002, s. 99) Türk lehçelerinde kanıtsallık ulamını dil ilişkileri açısından değerlendirerek iletişimde bilginin kaynağının ön plana çıktığına dikkat çeker ve bunun sonucu olarak Türk lehçelerinden diğer dillere kopyalandığını belirtir.

⁸ Johanson (2000, s. 65) kanıtsallık açısından Doğu Eski Türkçesini de belirterek *-DI*'nin işaretlenmemiş olduğu görüşündedir.

⁹ Banguoğlu (1936, s. 459) *dolaylı geçmiş* ve *salt geçmiş* zıtlığı kurar.

¹⁰ Geleceğe, geniş zamana ya da geçmişe atıfta bulunabilir.

Özellikle aktarımsallığın işaretlendiği durumlarda alıcı “Kimden duydun?” vb. sorular yönelterek bilginin birincil kaynağına ulaşmaya çalışır. Bu açıdan kanıtsallar Haspelmath’ın (1999) işaret ettiği dilbilgisel yapıların anlamlarının belirgin olmaması açısından farklı bir durum sergiler. Dilsel değişimde genel eğilim bağımsız biçimbirimden bağımlı biçim birime (-yor < yori-r; -Dir < tur-ur vb.) diğer bir ifadeyle daha dilbilgisel bir birime doğru olsa da hem dilbilgiselleşme hem de sözlükselleşme açısından kanıtsalların ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Bu açıdan Türk lehçelerinde dilbilgisel kanıtsalların sözlükselleşmesi alan yazınına dilbilgiselleşme, sözlükselleşme ve kanıtsallık incelemelerine katkı sağlayabilecek malzemeyi sunar. Dilbilim araştırmaları için Türk lehçeleri alan yazınında odaklanılan dilbilgisel olarak kanıtsallığın işaretlenmesi dışında kanıtsalların ortaya çıkışı, kaynağı, değişimi ve sözlük birime gelişimleri gibi farklı açılardan incelenmeyi beklemektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan sözlük birim; sözlükselleşme ve kanıtsallık ulamı arasındaki ilişki, yaygın olan dilbilgiselleşmenin zıttına gelişim göstermesi, Özbek Türkçesinin kanıtsallık sisteminde yeni unsurların ortaya çıkışı vb. birçok açıdan yeni bulgular sunmaktadır.

4. İnceleme

Sözlük birim *mish-mish*, dilbilgiselleşme ve sözlükselleşme şeklinde iki farklı gelişim süreci sonucu ortaya çıkmıştır. Eski Türkçede kanıtsallık bildiren *er-miş* biçimbirimi Özbek Türkçesinde öncelikle aktarımsallıkta yoğunlaşan *e(r)-mish* parçacığına daha sonra da *mish-mish* sözlük birimine gelişmiş ve bağımsızlaşmıştır. Sözlük birimin gelişimine *e(r)-* koşacının düşürülerek kullanıldığı biçimlerin ve aktarımın tekrarlı olduğunu gösteren bir anlam içeriğiyle iki (*e*)*mish* (*e*)*mish* yapısının temel oluşturduğu görülür. Sözlükte *emish* parçacığına da yer verilir ve ‘üçüncü el bilgi, şüphe ve alaycı ima’ olarak tanımlanır (CTILD). Aşağıda öncelikle *e(r)mish*, *mish* ve *mish-mish(lar)* kullanımları örneklendirilecek, daha sonra derlemlerden yararlanılarak *mish-mish* sözlük biriminin hangi biçimlerde hangi sıklıkla kullanıldığı hakkında bilgi verilecektir.

4.1. Sözlük Birimin Gelişimi ve Cümle İçinde Kullanımı

Özbek Türkçesinde *emish* < *ermish* < *er-miş* bilginin kaynağının farklı türlerini bildirebilir ancak çoğunlukla aktarımsallık ulamında kullanılır. Parçacık olarak daha az dilbilgisel bir yapıya gelişen *emish*, kökeninde bulunan *-mlş* ile zaman, görünüş ve kanıtsallık açısından farklıdır. Bu farklılık iki kullanımın da devam ettiği Türkiye Türkçesinde açık bir şekilde görülür. Türkiye Türkçesinde işlevsel açıdan *-mlş* kanıtsallık ve görünüş-zaman işaretleyicisi olarak *sınırsonrasılık* (postterminality) bildirirken *ImIş* Özbek Türkçesindeki gibi sadece kanıtsal olarak kullanılır (Csató, 2000, s. 38-39). Diğer bir ifadeyle koşaç parçacığı (copula particle) *e(r)mish* ve *imiş* kanıtsallığa gelişerek belirli bir zamana atıfta bulunmamakla birlikte sınırsonrası görünüş değeri de taşımaz (bk. Csató, 2000, s. 37; Demir, 2002, s. 132). Özbek Türkçesinde *-mlş* kullanılmadığı için bu karşıtlık sorgulanamaz.

Parçacık *emish~mish*’in kanıtsallık işaretleyicisi işleviyle kullanımı ve *mish-mish(lar)* sözlük biriminin bağımsız bir birim olarak görünümü aşağıda derlemden seçilen örnekler üzerinden tartışılacaktır.

- (1) *Eshitganman*, *Xumson tog'lari juda baland, chiroyli emish, bag'rida katta daryo ko'pirib oqarmish*. (Bolalik, 22)
 'Duydum (ki), Humson dağları çok yüksek ve güzel imiş, bağrında geniş bir nehir köpürerek akarmış.'
- (2) *Eshitganman*, *ot go'ngi hakimlarga tilladek zarur emish*. (Bolalik 32)
 'Duydum (ki), at gübresi hekimlere altın gibi gerekiymiş.'
- (3) *Aytishlaricha*, *Xontemirov degan kishi to'rtta pillaxona aktsiyalarini sotib olganmish*. (uzWAC)
 'Söylediklerine göre, Khantemirov adında bir adam dört tane koza yerinde hisse satın almışmış.'

Örnek (1)'de *eshitganman*, *emish* ve *mish* kanıtsallık işaretleyicileri görülür. İlk iki ifade de cümle başında yer alan *eshitganman* önermenin aktarımsal olduğunu sözlüksel olarak bildirir. Sözlüksel işaretleyiciler *ekan*, *e(r)mish* gibi kanıtsallığın farklı ulamlarını (çıkarımsal, algısal ya da aktarımsal) içeren kanıtsalların anlamlarına açıklık getirir. Diğer yandan ise bu tür çift işaretleme dilbilgisel işaretleyicinin anlamının ön plana çıkmasını sağlar (Aikhenvald, 2004, s. 3). Sözlüksel işaretleyiciler ve bağlam bilginin tanık olan kişi tarafından aktarılmadığını yani üçüncü el bilgi olduğunu ya da birden fazla kişi tarafından söylendiği anlamlarını da vurgulamaktadır. Örneklerdeki dilbilgisel kanıtsallar değerlendirildiğinde ise ad türünde bir yüklem *emish* ile işaretlendiği, eylem ve geniş zaman kullanımının ise *mish* ile işaretlendiği görülür. Geniş zaman ile kullanımı burada önemlidir. Türkiye Türkçesi üzerine yapılan incelemelerde de dikkat çekildiği gibi *-Ar* zamansal değerden çok görünüş ve kiplik ulamlarıyla ilişkilidir. Bu nedenle *aorist*¹¹ olarak da adlandırılır ve zamansal bir sınırlama taşımadığı için geçmiş ve geleceği kapsar (Yavaş, 1982, s. 42). Genel bilgilerde kullanımın yanı sıra anlatılarda da görülür. Yine örnek (3)'te sözlüksel ve dilbilgisel işaretleyici birlikte kullanılır. Cümle başında *aytishlaricha* geniş açılı cümle belirteci, cümle sonunda ise geçmişteki olayları konuşma zamanıyla ilişkilendiren *-gan* ile *(e)mish* kullanılır (Johanson, 2021, s. 656). Üç örnekte de ortak olarak bilginin dolaylı olarak elde edildiği ve bu dolaylılığın altında da bir aktarım zincirinin olduğu görülür. Bu örnekler sözlüksel işaretleyicilerle desteklenerek *emish*'in sözlük tanımında verilen 'üçüncü el bilgi' tanımını da doğrular (CTILD).

- (4) *Fuzuliy otin oyisining qiziga qattiq oshiq ekan, lekin vasliga yetolmay, butun umr hijronda o'tgan emish*. (Bolalik 81)
 'Fuzuli, öğretmeninin kızına çok âşık olmuş, ancak kavuşamaz ve tüm hayatı ayrılık acısıyla geçmişmiş (denir).'

Verilen örnekte iki farklı aktarımsallık işaretleyicisi aynı anlatı içinde kullanılmıştır. Özbek Türkçesinde kanıtsallık işaretleyicisi olarak *ekan* daha sık görülür. uzWAC veri tabanında *ekan* sorgulamasında cümle sonunda yer aldığı yani kanıtsallık bildirdiği 5,328 kullanım tespit edilmiştir. Buna karşılık *emish* 220, *mish* ise 4

¹¹ Geniş zaman olarak ele alındığında da tekrar eden olaylar ve alışkanlıklar için kullanımına yer verilir (Gültekin vd. 2019, s. 74).

kez görülür. Sık kullanılan bir kanıtsal olarak *ekan* algısal, çıkarım ve aktarım alt ulamlarının hepsini işaretleyebilmektedir (bk. Kononov, 1960, s. 272-273). İki işaretleyici arasındaki farkla ilgili Landmann (2010, s. 41) *emish*'in tanık olmama anlamının yanı sıra şüphe içeriği taşıdığına *ekan* ile karşılaştırarak açıkça belirtir. Bu yorum, anlam alanında üçüncü el bilgi içeriğini taşıyan sözlük birim olarak gelişimiyle yakından ilişkilidir. *Güncel Türkçe Sözlük*'te de *söylenti* madde başında verilen 'kesinlik kazanmayan haber' tanımı olgusallığa yönelik bir içerik taşıdığına işaret eder. Ancak bunlar kanıtsalların olgusallık değerlerine yönelik değerlendirilmeleriyle ilişkilidir. Diğer yandan Johanson (2018, s. 517) ise *ekan*'in aktarımsal olmayan *emish*'in ise aktarımsal kanıtsallık işaretleme eğiliminde olduğu görüşünü ortaya koyar. Aktarımsal kanıtsallık içinde bir hiyerarşi kurularak olgusallık değerleri ya da eğilimleri açısından incelenebilir. Bu tür bir inceleme sadece bu iki işaretleyiciye odaklanan derlem temelli ayrı bir araştırmanın konusu olabilir (bk. Willet, 1988, s. 57; Palmer, 2001, s. 40-42).

Örnek (3) ve (4)'te görüldüğü gibi *emish* ve *mish* tercihinde görünüş-zaman işaretleyicisinin etkisi yoktur: *ganmish*, *-gan emish*. Geniş zaman ile kullanımları için de bu geçerlidir.

(5) *Oq poshsho, bilasanmi, Petrburgda yasharmish, ha!* (Bolalik, 187)

'Ak Paşa, bilir misin, Petersburg'da yaşarmış.'

(6) *Munajjmlarning dalolat berishlaricha, har bir odamning o'z yulduzi bo'lar ermish.* (uzWAC)

'Astrologların açıklamalarına göre, herkesin kendi yıldızı olurmuş.'

Örnek (5) ve (6)'da *mish* ve *ermish* herhangi bir görünüş-zaman değeri taşımaz. Örnek (5)'te sözlüksel bir işaretleyici bulunmadığı için *mish*'in aktarımsallık altında hangi türü işaretlediği belirsizdir. Sadece bilginin birincil olmadığını, başkasından duyularak erişildiği anlamlarını önermeye ekler.¹² Örnek (6)'da ise cümle başında 'Munajjmlarning dalolat berishlaricha' ile bilginin kaynağı belirtilir. Bu yan tümce de önermedeki bilgiye tanık olmama, dolaylı ulaşmayı ifade eder. Ayrıca bu örnekte *ermish* şeklinde kullanımı da gelişimini ve farklı varyantları göstermek açısından önemlidir.

Buraya kadar verilen kullanımlarda bilginin bir tanık tarafından aktarılmadığı aktarımsallık açısından belirsiz ya da üçüncü el bilgiyi ifade etme eğiliminde olduğu görülür. Aşağıda bu üçüncü el bilgi anlam alanından *mish-mish(lar)* gelişimi ve kullanımı bağlam içinde değerlendirilecektir. Sözlüklerde madde başı olan sözlük birim 'rivayet, söylenti' (İng. 'rumor') ve 'başkasının diline düşen doğruluğu belirsiz haber, söz' anlamlarıyla ad türünde verilir (CTILD; Akobirov vd., 1981, s. 468). Anadil konuşurları 'dedikodu' anlamını da ekler. Sözcük yapım yolları açısından değerlendirildiğinde ikileme ya da yineleme (reduplication) yoluyla vurgulama ve

¹² Eski Türkçede Tekin (2003, s. 190-191) *-r*, *-ur*, *-ır*, *-yür* ve *ermiş* kullanımlarını "Sürekli Geçmiş Zaman" olarak değerlendirir: *türük bodun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş* 'Çinliler Türk halkını öldürelim, dölsüz bırakalım diyorlarmış'. Eski Türkçedeki kullanım örnekleri de açık bir şekilde aktarımsal kanıtsallığı bildirir.

anlamı ön plana çıkararak türetildiği görülür (bk. İmer vd., 2011, s. 154; Sarı, 2015, s. 73; Ağca, 2019, s. 222-224).

(7) *Zero, yangi qonunchilikka binoan pensiya yoshiga yetganlar ishlash huquqidan mahrum bo'lar emish, degan mish-mishlar ham ba'zan quloqqa chalinmoqda.* (uzWAC)

'Zira yeni yasaya göre emeklilik yaşına gelenler çalışma hakkından mahrum olurmuş diye söylentiler de bazen kulağa çalınıyor.'

(8) *Jahongir uylanar emish, degan mish-mishlar kun sayin ko'payib bormoqda...* (uzWAC)

'Cihangir evleniyormuş diye söylentiler/dedikodular günden güne çoğalıp yayılmakta...'

Örnek (7) ve (8)'de sözlük birimin *emish degan* diziliminde yer alması ilgi çekicidir. Bu dizilimde *emish* ve *mish-mishlar* karşılıklı olarak birbirilerinin anlamını teyit etmektedir. Dilbilgisel işaretleyicinin işlevi ve anlam alanı dizilimde açık hale gelirken gelişen sözlük birimin de anlamını ve gelişimini açıklamada yol göstericidir. Sözlük birimin öncesinde gelen *emish*'li yapıların kaynaklık ettiği bu bağlamda açıkça görülür. Çokluk ekiyle kullanımıyla da art arda gelen *emish* ile işaretlenmiş önermeleri vurgulanır.

(9) *Sergey Bodrov bilan falokat yuz berganida, hech ishongim kelmasdi, bu oddiy mish mish deb o'ylagim kelardi, lekin bu fakt edi...* (uzWAC)

'Sergey Bodrov ile felaket yaşandığında, hiç inanasım gelmedi, bu sıradan bir söylenti/dedikodu diye düşünmek istedim, ama bu gerçektir.'

Örnek (9)'da bağlam *mish mish (mish-mish)* sözlük biriminin olgusal içerdiği hakkında yorum yapma imkânı sağlamaktadır. Devamında gelen ifadeyle zıtlığı düşünüldüğünde 'gerçek olmayan, kesinlik kazanmayan haber' şeklinde anlamlandırılabilir. Aktarımsal bilginin olgusal açıdan değerlendirilmesinin gelişiminde anlamsal açıdan rol aldığı sözlük birimin tanımında da görülür. Willet'in (1988, s. 57) aktarımsallık türleri açısından (ikinci el, üçüncü el ve folklor) değerlendirildiğinde bu kanıtsalın üçüncü el bilgiye dayalı ifadelerde kullanımı bu gelişim için ihtiyaç duyulan anlam alanını sağlamıştır. Yukarıda verilen dilbilgisel aktarım işaretleyicisi olarak *emish ~ mish* kullanımlarında da bu anlam alanı baskındır.

(10) *Shu mish mishlarning odamzodga nima keragi bor ekan a?* (uzWAC)

'Bu söylentilerin/dedikoduların insanlığa ne yararı var ki?'

(11) *Qorqsak doim yutqazamiz, qadamni katta tashlab, mish-mishlarni tugatib o'zligimizni anglash paytlari yetib kelganini sizzishimiz va amal qilishimiz kerak.* (LCC)

'Eğer korkarsak hep kaybederiz, adımı büyük atıp, dedikoduları yok edip benlik duygusunu anlama zamanının geldiğini idrak etmemiz ve harekete geçmemiz gerek.'

Örnek (10) ve (11)'de sözcüğün farklı durum ekleriyle kullanımı görülür. Hangi durum ekleriyle derlemde görüldüğü ve ne sıklıkla kullanıldığı tespitleri aşağıda

paylaşılacaktır. Sözlük birimin farklı yazımları, ayrı ya da (-) ile yazımı, görülse de bir kavram alanını karşılamaktadır. Eklerle kullanımı da bunu doğrular: *mish mishlarning* ‘söylentilerin, dedikoduların’.

(12) *Uning Toshkentdaligidan foydalanib, fitna uyushtiradilar, u o'ldirildi, deb mish mish tarqatadilar.* (LCC)

‘Onun Taşkent'teki varlığından yararlanarak fitne çıkaracaklar, o öldürüldü diye dedikoduları yayacaklar.’

Yukarıdaki örnekte *mish mish* sözcükbiriminin ‘yalan haber, dedikodu’ anlamında kullanımı bağlam içinde açık bir şekilde verilir. Kullanım örnekleri birlikte değerlendirildiğinde, sözlükselleşen unsurun söz dizimsel ve anlamsal değişimi açıktır. Cümle sonunda önermeye eklenirken bağımsız bir sözcük birim olarak kullanılır hale gelmiştir. Dilbilgiselleşme sürecinde *emish* ses, anlam ve işlev değişikliğine uğramış ve aktarımsallıkta özelleşme eğilimi göstermiştir (bk. Straughn, 2011, s. 108-109). Aktarımsallığın alt ulamlarına bakıldığında ise masal, hikâye gibi anlatılarda (folklorik) *ekan* ve *-(i)bdi* kanıtsalları kullanılırken *emish* ~ *mish* kullanımı çok nadirdir: *bir bor ekan bir yo'q ekan* ‘bir varmış bir yokmuş’ (Saçkesen, 2010; Straughn, 2011, s. 80). Buna ek olarak tek başına bir anlam taşımayan dilbilgisel kanıtsallık işaretleyicisi eklendiği önermede ‘söylenti, rivayet ve üçüncü el bilgi’ anlamlarını kodlarken, bu anlamlar bir sözcük birimde toplanmış ve unsur bağımsız bir biçim birim haline gelmiştir. Kullanım örneklerinde de görüldüğü gibi sözlük birim farklı bağlamlarda, kanıtsallık kökeniyle ilişki olarak ‘yalan haber, dedikodu, söylenti, rivayet, gerçekliği doğrulanamayan haber vb.’ karşılıklarla kullanılmaktadır.

4.2. Derlemlerde Sözlük Birimin Görünümü

Derlemler, bir dili ya da bir dil değişkesini temsil eden farklı iletişim ortamlarından dil malzemesi sunan elektronik ortamlar olarak tanımlanır. Derlem dilbilimi ise dilbilimsel bilgi ve metinler aracılığıyla gösterilen dilin kullanımını birleştirerek dilin işleyişinin farklı açılardan incelenmesiyle ilişkilidir (Barth & Schnell, 2021, s. 7-8). Derlemler, art zamanlı ve eş zamanlı belirli bağlamlarda dilin kullanımını ve varyantlarını inceleme imkânı sağlar. Türk lehçeleri üzerinde ayrıntılı ve karşılaştırmalı incelemeler yapabilmek için yazılı (gazete, roman, resmi yazışma vb.) ve sözlü dil malzemesini, çevrimiçi ortamlarda kullanılan dili, kısaca farklı iletişim ortamlarından verileri kapsayan temsil gücü yüksek derlemlere ihtiyaç vardır. Eklemeli diller arasında olması sebebiyle dilbilim araştırmaları için de önem taşıyan Türk lehçeleri için farklı büyüklükte derlemler oluşturulmuştur (Baisa & Suchomel 2012, s. 28). Genellikle edebî dili temel alan incelemeye özel temsil gücü düşük derlemler oluşturulurken son yıllarda teknolojinin gelişmesiyle farklı temsil gücüne sahip web tabanlı derlemler de ortaya çıkmıştır (Biemann vd. 2004). Türk lehçeleri derlem çalışmaları arasında Türkiye Türkçesi için oluşturulan *Sözlü Türkçe Derlemi* (STC) ve *Türkçe Ulusal Derlemi* (TUD) temsil gücü, detaylı sorgulama sekmeleri vb. birçok özelliğiyle diğer derlemlerden ayrılır (Ruhi, 2011; Aksan vd., 2012). Özbek Türkçesi için ise erişilebilir durumda olan, belirli zaman dilimlerini kapsayan iki derlem vardır. Ancak bu konuda yeni çalışmalar da yapılmaktadır (Musaev vd., 2021). Bir sözlük birimin madde başı olarak kabulü, tanımlanması, kontrol edilmesi, anlam

sıklıklarının belirlenmesi, tanıklanması vb. açılardan derlemler sözlükbilim araştırmaları için de başvuru kaynaklarıdır (bk. Özkan, 2014, s. 181-199). Bu nedenle sözlükbilim ve derlem dilbilim birbirini besleyen iki alan olarak kabul edilebilir.

Bu çalışmada daha önce belirtildiği gibi sözlük birimin doğrulanması, tanıklanması, anlam alanının belirlenmesi ve gelişimini açıklamak amacıyla *Leipzig Corpora Collection* (LCC) ve *The Uzbek Web Corpus* (UZWAC) derlemlerinden yararlanılmıştır. Her iki derlem de internet tabanlı güncel dil kullanımını temsil eder. Bu nedenle Özbek Türkçesi edebî dilini temel alan incelemelere katkı sağlayacak dilin kullanımı ve değişimi gibi farklı açılardan incelenebilecek veri sağlar.

Aşağıda *mish-mish(lar)* sözlük biriminin LCC ve uzWAC derlemlerindeki görünümü; sıklık, eş dizimlilik ve üzerine aldığı ekler açısından değerlendirilecektir.

Tablo 1: Leipzig Corpora Collection Veri Tabanı

	Derlemdeki toplam sayı (Number of occurrences)	Oran (rank)	Sıklık sınıfı (frequency class)	Toplam sözcükbirim sayısı
mish-mish	10	72,037	14	9,256,001
mishmish	1	464,472	17	
mish-mishlar	18	46,634	13	
mishmishlar	3	170,703	16	
mish-mishlarga	5	117,928	15	
mish-mishlarni	3	170,702	16	

Öncelikle tablodaki ölçütler şu şekilde açıklanabilir. *Oran*, sözlük birimin azalan düzende sıklığa göre sıralandığı konumu ifade etmektedir. En sık kullanılan sözlük birimin oranı 1 olarak kabul edilir. *Sıklık sınıfı* hesaplamasında ise benzer sıklık derecesine sahip sözlük birimler aynı sınıfta kabul edilir. Buna göre derlemde nadir bulunan sözlük birimler 20 sıklık sınıfına yerleştirilebilir ya da derlemin büyüklüğüne göre bu sayı değişebilir. LCC'ye göre *mish-mish(lar)* en çok *degan* ve *haqida(gi)* sözcüğüyle eş dizimli olarak kullanılır. Ayrıca sözlük birimin çokluk ekiyle kullanımı daha yaygındır. Bu durum değerlendirildiğinde yineleme yoluyla ifade edilen tekrar anlamının çokluk ekiyle pekiştirildiği söylenebilir. Daha kapsamlı bir veri tabanı sunan uzWAC'taki tarama sonuçları, çokluk ekiyle kullanımı hakkındaki çıkarımımızı doğrulamaktadır.

Tablo 2: The Uzbek Web Corpus'ta Görünümü

	Derlemdeki toplamsayı (number of hits)	Sözcükbirim sayısına göre oran (number of hits per million tokens)	Toplam sözcükbirimsayı (corpus size, tokens)
mish-mish	86	3.5	24,570,516
mish-mishlar	144	5.86	
mish-mishlarni	25	1.02	
mish-mishlarga	64	2.6	
mish-mishga	5	0.2	
mish-mishni	5	0.2	

mish-mishlarning	12	0.49
mish-mishning	2	0.08
mish-mishdan	1	0.04
mish-mishlardan	1	0.04

uzWAC eş dizimli olarak ilk sıralarda *shunchaki* (9), *haqida* (7), *bu* (7), *degan* (6) (*mish-mish*) sözcük birimlerini verir. Cümlede eş dizimli yüklemelere bakıldığında ise (*mish-mishlar*) *yuribdi* (4) ‘yürümüş, çıkmış’, *tarqalgan* (10) ‘yaydı’ ve *tarqaladi* (2) ‘yayacak’ görülür. Çokluk ekiyle kullanımları eş dizimlilik açısından farklı olsa da *degan* sonrası sık kullanımları ortaktır: *mish-mishlar* (23/144), *mish-mish* (6/86).

Sonuç

Özbek Türkçesinde *e(r)mish* kanıtsallık işaretleyicisi olarak aktarımsallık alt ulamında yaygınlaşmış ve aktarımsallık türlerinden üçüncü el bilgi anlam alanında *mish-mish* olarak sözlükselleşmiştir. Derlemlerde *e(r)mish-e(r)mish* kullanımına rastlanmaması sebebiyle sözlük birimin gelişimine, koşaç *e(r)*-in düşmesiyle *mish* şeklindeki kullanımların temel oluşturduğu açıktır. Ayrıca Eski Türkçe *-miş* yerine Özbek Türkçesinde *-gan* görülmesi, diğer Türk lehçelerinde de *ermiş*’ten gelişen sözlük birimlerin olması ve *e(r)mish*’in *-mish*’e göre belirgin bir anlama sahip olması gerekçeleriyle sözlük birimin kökeni *e(r)mish* olarak belirlenmiştir. Bu bulgulara dayanarak sözlük birim iki farklı gelişim süreciyle açıklanabilir. Öncelikle koşaç ile dilbilgiselleşerek kanıtsallık bildiren *e(r)mish* parçacığı ortaya çıkmış, daha sonra ise koşaç düşülerek arka arkaya aktarım ya da yineleme yoluyla ‘rivayet söylenti, dedikodu, gerçekliği doğrulanamayan haber’ anlamlarını karşılayan *mish-mish* ortaya çıkmıştır. Bu yolla türetilmesinde kanıtsallığın aktarımsallık ulamında bilginin kaynağının ‘başkasından duyma’ ve kaplamında ‘olguşallığı belirsiz vb.’ anlam alanları rol alır. Yineleme, üçüncü el bilgi anlamının pekiştirilmesinde önemlidir. Bu pekiştirme ve anlamı ön plana çıkarma özelliği sözcük türetme yolları içinde başka sözcükbirimlerle de doğrulanır. Sözlük birimin yineleme yoluyla türetildiği yazımda da gösterilir: *mish-mish* ya da *mish mish*.

Dünya dillerinde aktarımsallık ve çıkarımsallık ayrımı yaygın olarak görülür. Kapsamlı bir kanıtsallık sistemine sahip Özbek Türkçesinde bu alanlarda belirli işaretleyicilerin gelişmiş ve kanıtsallığın ulamları açık bir şekilde iletişimde işaretlenmektedir. Kanıtsallık işaretleyicisi olarak *e(r)mish* de belirli bir ulamda gelişim göstermiş ve üçüncü el bilgide (tanık olmayan birinden duyma) yoğunluk kazanmıştır. İletişimde açık bir şekilde önermeye temel oluşturan bilginin kaynağının dolaylı olduğunu ve tanık olmayan kişiler aracılığıyla duyma yoluyla konuşucunun bu bilgiye ulaştığını kodlar hale gelmiştir. Bu anlam belirginliği ve bunun hangi unsurla sağlandığı iletişimde de alıcıya sezdirilir. Sözlüksel işaretleyiciler dilbilgisel işaretleyicinin anlamını açık hale getirmede önem taşır.

The analysis consists of two stages. First, the development of the lexeme, its use, and its definition in dictionaries were examined using a semantic and pragmatic approach. In addition, the change in the position of the lexicalized element is briefly evaluated. In the second stage, the lexeme was queried in the corpora consisting of *Leipzig Corpora Collection* (LCC) and *The Uzbek Web Corpus* (uzWAC) databases and two written language materials. Based on the corpora, their appearance was evaluated in terms of frequency and collocation.

In the literature, *e(r)mish* < *er-miş*, *er-* verb and aspect-tense marker in Uzbek, but without aspect-tense content, is considered as a grammatical indirectivity marker under evidence (Johanson, 2018, p. 517). On the other hand, the evidential copula used in noun sentences and compound inflections, which is its equivalent in Turkish, or the past rumor and narration is considered as a compound tense marker (Banguoğlu, 1936, pp. 460-461; Göksel and Kerslake, 2005, p. 79-80; Demir, 2012, pp. 97-98; Keskin, 2019, p. 775). However, the meanings of hearing later, hearing from someone else are seen from Old Turkic (Banguoğlu, 1936, p. 477; Tekin, 2003, p. 190-191).

Similar developments in Turkic languages, where Old Turkic *är-mis̄* evolved to lexical item, are also seen in Cypriot dialects, Kyrgyz and Kazakh (Demir, 2002; Straughn, 2011, p. 108; Keskin, 2019). In the Cypriot dialects of Turkish, it is used with the meanings of 'supposedly': *Mis̄ sonunda aşkını ilan etti* 'Supposedly s/he declared her/his love' (Demir, 2002, p. 133). In Kyrgyz, it is used in the same way as in Uzbek diminishing the copula with the meaning 'gossip, rumor, etc.': *emis̄ ~ imis̄ ~ mis̄ ~ mis̄;... aytımıs̄ mis̄ çin bolso* 'if the rumors are true' (Keskin, 2019, p. 777-778, 783). In Kazakh Turkish, Straughn (2011, p. 108) points out that the lexeme *emis-emis* 'gossip' is synonymous with the Uzbek *emish-emish* and they are used in the same meaning. The syntactic and semantic change of the grammatical evidential, which continues to be used in the historical periods of the Turkic languages and contemporary Turkic languages, is common in these evolutions, but there are different developments in terms of word class. While an adverb indicating evidentiality in the meaning of 'supposedly' has developed in the Cypriot dialect, it has developed into a noun-type word in the sense of 'rumor, gossip' in Kyrgyz, Kazakh, and Uzbek. Word type and semantic difference also affected their positions in syntax. In the Cypriot dialect, it is in the initial position in a sentence where wide-scope adverbs that cover the entire sentence are generally seen.

In Uzbek, *emish* < *ermish* can indicate different types of information sources but is primarily used in the category of reported (hearsay). The evidential *emish*, which developed into a less grammatical structure, differs from *-miş* in terms of tense, aspect, and evidentiality. This difference is still clearly seen in Turkish. In Turkish, functionally *-miş* indicates post terminality and evidentiality as an evidential and aspect-tense marker, while *İmiş* is used only evidentially as in Uzbek and Turkish (Csato 2000: 38-39). In other words, the copula particle *e(r)mish* does not have any function related to tense-aspect (see Csato, 2000, p. 37; Demir, 2002, p. 132). Since *-miş* is not used in Uzbek, this opposition cannot be questioned. Therefore, assuming that

all variants are derived from *ermish*, the uses of *mish*, *emish* and *mish-mish(lar)* are exemplified below.

- (1) *Eshitganman, Xumson tog'lari juda baland, chiroyli emish, bag'rida katta daryo ko'pirib oqarmish.* (Bolalik, 22)

'I heard (that) the Humson mountains are so high and beautiful, that a wide river flowed foaming in its bosom.'

- (2) *Jahongir uylanar emish, degan mish-mishlar kun sayin ko'payib bormoqda...* (uzWAC)

'The rumors that Cihangir is getting married are increasing day by day...'

As seen in the examples, the meaning of the grammatical item is made clear with lexical markers, which confirms the use of hearsay: *eshitganman* 'I heard'. Considering the lexeme *mish-mish(lar)* in terms of collocation and the context in which it is used, it has evolved from the semantic domain of 'hearsay' marked with the grammatical item. This differs from the prevalent grammaticalization trend, which signals the development of a more grammatical structure. Since hearsay has different subcategories, another question in the study is which of the sub-categories of 'second-hand, third-hand, and folklore' is the basis for lexicalization, according to Willet's (1988) classification. To address this question, tales for the use of language in folkloric material (Saçkesen, 2010) were evaluated, and *Bolalik, qissa va hikoyalar* written by Oybek, which contains many dialogues, was examined. It has been determined that the use of *ekan* in fairy tales is dominant. In the second-hand and third-hand information inquiry, it is seen to be used in the contexts of 'spreading news transferred in the community, hearing from someone who is not a witness'. For this reason, it is specialized in terms of third-hand information.

As a result, in Uzbek, *e(r)mish* has become widespread in the sub-category of third-hand information as an evidential marker, and it was derived as *mish-mish* through reduplication. Since the use of *e(r)mish-e(r)mish* is not found in corpora, the use of *mish* forms the basis for the development of the lexeme, with the decline of *e(r)-*. In addition, the origin of the lexical unit was determined as *e(r)mish*, since *-gan* is seen in Uzbek instead of Old Turkish *-mis̄*. Moreover, Other Turkic languages also testify to this conclusion because of having lexemes developed from *ermis̄*. Based on these findings, the lexical unit can be explained by two different developmental processes. First, the particle *emish*, which indicates evidentiality emerged, then *mish-mish*, which means 'rumor, gossip, news whose authenticity cannot be verified', developed. In the derivation of evidentialism in this way, 'hearing from others' of the source of knowledge in the category of transference, and 'ambiguous factuality, etc.' play a role. Repetition is important in reinforcing the meaning of third-hand knowledge. This reinforcing and bringing meaning to the fore feature is also confirmed by other lexical units within the ways of word derivation. It is also indicated in the spelling that the lexical unit is derived by repetition: *mish-mish* or *mish mish*.

Kaynakça

- Ağca, M. (2019). Türkçede ikilemelerin sözcükselleşme sürecindeki bir işlevi: Anlamsal sınırlama/belirginleştirme. 6. *Uluslararası Filoloji Sempozyumu* içinde (s. 221-230). Asos Yayınları.
- Aikhenvald, A. Y. (2004). *Evidentiality*. Oxford: University Press.
- Aikhenvald, A. Y. (2018). Evidentiality and language contact. (A. Y. Aikhenvald, ed.). *The Oxford handbook of evidentiality* içinde (s. 148-172). Oxford: Oxford University Press.
- Akobirov, F. S. vd. (1981). *O'zbek tilining izohli lug'ati*, II C-X. (Z. M. Ma'rufov, ed.). Moskva: Rus tili nashrieti.
- Aksu Koç, A. & Dan, I. Slobin (1986). Psychological account of the development and use of evidentials in Turkish. W. Chafe, J. Nichols (Ed.), *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*, Volume XX içinde (s. 159-167). USA: Ablex Publishing Corporation.
- Aslan Demir, S. (2022). Yunus Emre'nin şiirlerinde dilbilimsel bir kategori olarak kanıtsallık. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 223-234. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1053039>
- Banguoğlu, T. (1936). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barth, D. & Schnell, S. (2021). *Understanding: Corpus linguistics* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429269035>
- Biemann, C., Bordag, S., Heyer, G., Quasthoff, U., & Wolff, C. (2004). Language-independent methods for compiling monolingual lexical data. (A. Gelbukh ed.). *Computational linguistics and intelligent text processing* içinde (s. 217-228). Berlin, Heidelberg, New York: Springer Verlag.
- Csató, É. A. (2000). Turkish MIŞ- and İMIŞ- items. Dimensions of a functional analysis. L. Johanson, B. Utas (Ed.), *Evidentials. Turkic, Iranian and neighbouring languages* içinde (s. 29-44). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Dankoff, R. (1982). *Compendium of the Turkic dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk)*, Volume 1. Cambridge, Mass: Harvard University Printing Office.
- Demir, N. (2002). Kıbrıs ağızlarında imiş hakkında. *Bilig*, Güz, Sayı 23, 129-140. Erişim adresi: <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3365-published.pdf>
- Demir, N. (2012). Türkçede evidensiyellik. *Bilig* 62, 97-118. Erişim adresi: https://www.academia.edu/34176180/T%C3%BCrk%C3%A7ede_Evidensiyel_Nurettin_Demir_-_Bilig_62._Say%C4%B1_Yaz_2012
- Friedman, V. (2018). Where do evidentials come from? (A. Y. Aikhenvald, ed.). *The Oxford handbook of evidentiality* içinde (s. 124-147). Oxford: Oxford University Press.
- Goldhahn, D., Eckart, T. & Quasthoff, U. (2012). Building large monolingual dictionaries at the Leipzig corpora collection: From 100 to 200 languages. *Proceedings of the eighth international conference on language resources and evaluation (LREC'12)* içinde (s. 759-765). European Language Resources Association. Erişim adresi: http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/pdf/327_Paper.pdf
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. New York: Routledge Publishing.
- Gültekin, M., Koraş, H. & Kurbanova, M. (2019). *Özbek Türkçesi, gramer, metin, sözlük*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Haspelmath, M. (1999). Why is grammaticalization irreversible?. *Linguistics* 37-6, 1043-1068.
- Himmelman, N. (2009). Lexicalisation and grammaticalization: Opposite or orthogonal? (W. Bisang, N. Himmelman ve B. Wiemer, ed.). *What makes grammaticalization?: A look from its fringes and its components* içinde (s. 21-44). Berlin, New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110197440.1.21>

- İmer, K., Kocaman A. & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Johanson, L. (2000). Turkic indirectives. (L. Johanson, B. Utas, ed.). *Evidentials. Turkic, Iranian and neighbouring languages* içinde (s. 61-87). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2002). *Structural factors in Turkic language contacts*. Richmond: Curzon.
- Johanson, L. (2003). Evidentiality in Turkic. (A. Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon, ed.). *Studies in evidentiality* içinde (s. 273-290). Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- Johanson, L. (2018). Turkic Indirectivity. (Aikhenvald, Alexandra Y. ed.). *The Oxford handbook of evidentiality* içinde (s. 511-525). Oxford: Oxford University Press.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keskin, E. G. (2019). Kırgız Türkçesinde gramerleşme ve sözcükleşme örneği olarak emiş-imiş-muş-miş biçimleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 770-789. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/739371>
- Kıral, F. (2000). Reflections on *-miş* in (Khalaj. L. Johanson, B. Utas, ed.). *Evidentials. Turkic, Iranian and neighbouring languages* içinde (s. 89-101). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Kononov, A. N. (1960). *Grammatika sovremennogo uzbekskogo literaturnogojazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk.
- Landmann, A. (2010). *Usbekisch, Kurzgrammatik*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Lazard, G. (2001). On the grammaticalization of evidentiality. *Journal of Pragmatics* 33, 359-367. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(00\)00008-4](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(00)00008-4)
- Lipka, L. (1992). *An outline of English lexicology: Lexical structure, word semantics, and word-formation*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Musaev M., Mussakhojayeva, S., Khujayorov, I., Khassanov, Y., Ochilov, M., Atakan, Varol H. (2021) USC: An open-Source Uzbek speech corpus and initial speech recognition experiments. A. Karpov, R. Potapova (Ed.), *Speech and computer, SPECOM 2021, Lecture notes in computer science, vol 12997* içinde (s. 437-447). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-87802-3_40
- Özkan, B. (2014). Türkiye Türkçesi söz varlığında fiillerin derlem denetimi ve derlem tabanlı sözlüğü. *bilig*, Bahar 69, 171-204. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/234317>
- Öztürk, R. (2005). *Özbek Türkçesi el kitabı*. Konya: Çizgi Kitabevi
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plungian, V. A. (2001). The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics*, 33, 349-357. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(00\)00006-0](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(00)00006-0)
- Rentzsch, J. (2010). Why Turkic -DI is not [+PAST]. (M. Kappler, M. Kirchner, P. Zieme, ed.). *Trans-Turkic studies. Festschrift in honour of Marcel Erdal (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 49)* içinde (s. 267-279). İstanbul: Ürün Yayınları.
- Ruhi, Ş. (2011). Creating a sustainable large corpus of spoken Turkish for multiple research purposes. *Ulusal Konuşma ve Dil Teknolojileri Platformu Kuruluşu: Türkçede Mevcut Durum Çalıştay'ında sunulan görüş bildirisi*. TÜBİTAK-TÜSSİDE, TÜBİTAK-BİLGEM, 6-7 Ekim 2011, Gebze.
- Saçkesen, A. (2010). *Özbek masallarının tip ve motif yapısı* (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir). Erişim adresi: <https://acikerisim.ege.edu.tr/xmlui/handle/11454/5707>
- Sarı, İ. (2015). *Türkçede ekleme dışı sözcük yapımı ve sözlükselleşme* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). Erişim adresi:

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=tQXjnSnbr6zOIRvfZtlNug&no=PyFH5bYfmAim6untLswK2w>

- Schönig, C. (1999). The internal division of modern Turkic and its historical implications. *Acta Orientalia* 52, 63-95. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/43391369?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Sert, G. (2021). Sözlükbilim terimleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı 2021/3, Aralık, 61- 78. <http://dx.doi.org/10.48147/dada.41>
- Slobin, D. I., Aksu, A. A. (1982). Tense, aspect and modality in the use of the Turkish evidential. P. J. Hopper, (Ed.), *Tense-Aspect: Between semantics & pragmatics* içinde (s. 185-200). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Straughn, C. A. (2011). *Evidentiality in Uzbek and Kazakh*. Library Faculty Publications. 3. Erişim adresi: <https://neiudc.neiu.edu/lib-pub/3>
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Traugott, E. C. (2008). Grammaticalization, constructions and the incremental development of language: Suggestions from the development of degree modifiers in English. R. Eckardt, G. Jäger, T. Veenstra (Ed.), *Variation, selection, development-probing the evolutionary model of language change* içinde (s. 219-250). Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Tuğlacı, G. (2020). Özbekçede dolaylılık kategorisi. *Dil Araştırmaları*, Bahar, 26, 175-192.
- Baisa V. & Suchomel V. (2012). Large corpora for Turkic languages and unsupervised morphological analysis. *Proceedings of the eighth international conference on language resources and evaluation (LREC'12)* içinde (s. 28-32). İstanbul: European Language Resources Association.
- Willet, T. (1988). A cross-linguistic survey of the grammaticization of evidentiality. *Studies in Language* 12, 51-97. <https://doi.org/10.1075/sl.12.1.04wil>
- Yavaş, F. (1982). The Turkish Aorist. *Glossa* 16, 40-53.

İnternet Kaynakları

- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim tarihi: 01.01.2022.
- CTILD: <https://ctild.sitehost.iu.edu/Main/Uzbek-EnglishDictionary>. Erişim tarihi: 01.11.2021
- TUD: *Türkçe ulusal derlemi*. <https://www.tnc.org.tr/tr/>. Erişim tarihi: 10.07.2021
- STC: *Sözlü Türkçe derlemi*. <https://std.metu.edu.tr/>. Erişim tarihi: 01.02.2022.

İncelenen Veri

- Oybek (2008). *Bolalik, qissa va hikoyalar*. Toshkent: Sharq Nashriyot-Matbaa, ss. 303.
- LCC: *Leipzig Corpora Collection: Uzbek community corpus based on material from 2017*. Leipzig corpora collection. Dataset. Erişim adresi: https://corpora.uni-leipzig.de?corpusId=uzb_community_2017. Erişim tarihi: 05.12.2021.
- uzWAC: *The Uzbek Web Corpus, Sketch Engine*. Erişim adresi: https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Fturkic_uz&tab=advanced&keyword=mish-mish&refs=%3Ddoc.website&default_attr=word&showresults=1&operations=%5B%7B%22name%22%3A%22iquery%22%2C%22arg%22%3A%22mish-mish%22%2C%22query%22%3A%7B%22queryselector%22%3A%22iqueryrow%22%2C%22iquery%22%3A%22mish-mish%22%7D%2C%22id%22%3A9851%7D%5D. Erişim tarihi: 10.12.2021.